

Davide Tarizzo*

Od biopolitike do etopolitike: Foucault in mi

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je Foucault vpeljal kategorijo »družba normalizacije«, pod katero je uvrstil vse prakse vladanja v družbah pozne moderne. Kmalu zatem je Deleuze nekoliko predelal Foucaultovo diagnozo ter predlagal kategorijo »družba nadzora«, za katero je menil, da bolje opiše sodobni svet.¹ Kasneje sta Deleuzov pojem prevzela Antonio Negri in Michael Hardt ter ga povezala z izvorno Foucaultovo analizo.² V svojem eseju bom vpeljal dodatno kategorijo, »družba optimizacije«, ki nam bo pomagala označiti diskontinuiteto in današnji premik od biopolitičnega režima à la Foucault k etopolitičnemu režimu, ki ga Foucault ni mogel jasno opisati ali pa mu je za to zmanjkalo časa. »Etopolitičnega režima« ne razumem v nasprotju z biopolitičnim režimom. Prav tako nimam v mislih etične interpretacije samega koncepta etopolitike, ki ga je nedavno razvil Nicholas Rose.³ Iz mojega zornega kota je etopolitični režim posebna konfiguracija biopolitičnega režima, ki ta režim ohranja in obenem spreminja njegovo delovanje. Ključnega pomena je najprej definirati naravo etopolitične oblasti in se šele nato spraševati o preostalih individualnih ali kolektivnih oblikah upiranja in zoperstavljanja tej oblasti. Etopolitika namreč stremi k izkrivljenju procesov subjektivacije, tako individualnih kot kolektivnih, s tem pa k razkrinkanju subjektivnega upora.

Foucaultova analiza biooblasti ni sistematična in morda odlomki, v katerih se pojavlja, med sabo niso povsem konsistentni. Navedimo le tekst, ki je postal kanonska referenca raziskovanja na tem polju, namreč *Volja do znanja*, v katerem Foucault opisuje nove postopke »oblasti, ki ne funkcionirajo več kot pravo, temveč kot tehnika, ne kot zakon, temveč kot norma, ne kot kazen, temveč kot

43

¹ Cf. Gilles Deleuze, *Pourparlers*, Minuit, Pariz 1990.

² Cf. Antonio Negri in Michael Hardt, *Imperij*, prev. Politični laboratorij (Barbara Beznec et al.), Študentska založba, Ljubljana 2003.

³ Cf. Nicholas Rose, *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton 2007.

nadzor».⁴ Skrbno branje takšnih odlomkov je Negriju in Hardtu, sledeč Deleuzu, omogočilo uvideti, da je Foucault že oblikoval koncept družbe nadzora, čeprav ga ni eksplicitno razvil. Sam nasprotno menim, da je Foucault poistovetil družbo normalizacije z družbo nadzora, pri čemer ni dojel razlike med njima. Zdi se, da se tudi Negri in Hardt ujameta v isto past. Ko namreč govorita o »prehodu« od disciplinarne družbe, torej od družbe normalizacije, k družbi nadzora, nemudoma pojasnita, da lahko slednjo »označimo kot stopnjevanje in posploševanje normalizacijskih aparatov disciplinarnosti, ki notranje animirajo naše skupne in vsakodnevne prakse. V nasprotju z disciplino pa se kontrola skozi fleksibilne in nestalne mreže širi daleč onstran strukturiranih mest družbenih institucij«.⁵ Razlike med družbo normalizacije in družbo nadzora torej ne bomo našli v kvalitativni razliki med dvema *modi operandi*, temveč v kvantitativnem stopnjevanju normalizacije, ki v družbi nadzora stremi k preseganju institucionalnega konteksta in postaja bolj prožna in spremenljiva.

Toda kaj je pravzaprav normalizacija, o kateri je govoril Foucault? Normalizacija je celota tehnik vladanja, ki delujejo tako na individualnih telesih kot na populacijah, in sicer z namenom, da bi jih disciplinirale (telesa) ali regulirale (populacije). Anatomopolitika teles in biopolitika populacij torej postaneta dve plati iste medalje, družbe normalizacije, ki stremi k zadržanju »življenja« znotraj rigidnih vzorcev individualnega in kolektivnega vedenja. Po vsej verjetnosti ima Foucault, ko govori o »normalizaciji«, v mislih Geoga Canguilhema. Po Canguilhemu medicinski koncepti statistične ali tipološke normalnosti izvajajo nasilje nad spontano normativnostjo oziroma naravno kreativnostjo življenja. Podobno pri Foucaultu moderna mašinerija družbene normalizacije predpostavlja podlago, *subiectum*, torej dobesedno subjekt, v katerem se skriva potencialna zmožnost ubežati iz normalizacijskih kletk, ki občasno pride na plano. To pojmovanje stoji za dobro znanim Foucaultovim pozivom na »delo na naših mejah« in k »nepotrpežljivosti svobode«,⁶ ki nenehno utemeljuje njegov upor (in upor kogarkoli). Obenem se to pojmovanje skriva za Foucaultovim opisom liberalne vlade, katere pogoj možnosti je prav produkcija subjekta, ki je oblasti nepokoren. Iz foucaultovske perspektive bi temu lahko rekli dvoumnost ali celo

44

⁴ Michel Foucault, *Zgodovina seksualnosti*, prev. Brane Mozetič, ŠKUC, Ljubljana 2010, str. 86.

⁵ Antonio Negri in Michael Hardt, *Imperij*, str. 32.

⁶ Michel Foucault, »Kaj je razsvetljenstvo?«, v: *Id.*, *Vednost – oblast – subjekt*, prev. Tomaž Erzar et al., Krtina, Ljubljana 2008, str. 268.

amfibolija moderne oblasti. Po eni strani smo soočeni z »občutno razširitvijo postopkov nadzora, pritiska in prisile, ki delujejo kot nasprotje ali protiutež svobodščinam«, po drugi pa se pojavijo mehanizmi, zmožni proizvesti in povečati svobodo »z dodatnim nadzorom in vmešavanjem«. ⁷ Sredi takšnega konteksta se zdi, da nadzor ni več zgolj »protiutež svobode«, ampak njen »izvir«, ⁸ saj aparati nadzora in normalizacije implicirajo in na neki način tudi proizvajajo videz ne-normaliziranega in nepokornega subjekta.

Verjamem, da lahko Foucaultovi viziji družbe normalizacije kot *družbe meja* in zapiranja, temelječe na omejitvah in produkciji svobode kot ne popolnoma vodljive površine vladanja in nadzora, ki sproži sistemsko »krizo« modernega liberalizma, zoperstavimo vizijo družbe optimizacije kot *družbe neomejenega* (izraz »neomejeno« uporabljam na podoben, a ne povsem enak način kot Jean-Claude Milner). ⁹ Kot sem nakazal drugje, nam lahko ta vizija o trenutni realnosti pove več. ¹⁰ Na tem mestu bom svoje dosedanje analize nadgradil z opazkami o pojmu *optimizacije* in z njim povezanim pojmu *operativnosti* oblasti. Pri razmejitvi med normalizacijo in optimizacijo moramo izhajati iz matematičnih pomenov obeh konceptov. Normalnost in optimalnost sta pravzaprav kategoriji, ki pripadata različnima vejama uporabne matematike.

Normalnost je povprečna vrednost zvezne verjetnostne porazdelitve, ki jo ponazarja zvonasta (Gaussova) krivulja. Ta pojem sodi na področje statistike. Znanost »normalnosti« se vse od socialne fizike Adolpha Queteleta pa do biometričnih raziskav Francisa Galtona ukvarja s povprečnim človekom, standardom vseh možnih odklonov od normalnega. V tem smislu ima normalnost dvojni pomen, znanstveno-deskriptivni in politično-performativni. Normalnost lahko pasivno opazujemo ali pa si zanjo aktivno prizadevamo, s čimer jo postavimo v središče vladnega menedžmenta. Foucaultova družba normalizacije je skupek epistemološko-političnih aparatov, ki se ne ustavijo pri opisovanju in popisovanju normalnosti povprečnega človeka, temveč jo privzamejo kot kriterij aktivnega me-

⁷ Michel Foucault, *Naissance de la biopolitique*, Gallimard/Seuil, Pariz 2004, str. 68.

⁸ *Ibid.*, str. 69.

⁹ Cf. Jean-Claude Milner, *Les penchants criminels de l'Europe démocratique*, Verdier, Pariz 2003, in *Id.*, *Clartés de tout*, Verdier, Pariz 2011.

¹⁰ Luisella Brusa in Davide Tarizzo, »Vite di qualità. Sulla razionalità biopolitica«, *Filosofia Politica*, 23 (2/2009), str. 397–412, in Davide Tarizzo, »Biopolitics and the Ideology of 'Mental Health'«, *Filozofski Vestnik*, 32 (2/2011), str. 135–149.

nedžmenta teles in populacij. Posledica tega je, da vednost/oblast normalnosti postane »zvezda Severnica« družbenega nadzora in temelj družbene ortopedije. Učinek vseh teh ortopedskih praks pa je tisto, čemur Foucault pravi »podvrženost« (*assujettissement*).

Optimalnost se od normalnosti razlikuje toliko, kot se optimizacija razlikuje od normalizacije. Optimizacija je izračun optimalne (maksimalne ali minimalne) vrednosti namenske funkcije ob danih omejitvah. Tovrstne izračune izvaja veja matematike, ki ji pravimo operacijske raziskave, znanost menedžmenta ali teorija odločitev. Področja praktične aplikacije te veje matematike so predvsem informacijska tehnologija, ekonomija in inženirstvo. Pustimo ob strani formule in si oglejmo primer, ki nam bo pomagal razumeti probleme, s kakršnimi se ukvarja optimizacija: ob danem cilju, na primer doseči najbližja vrata iz mesta, kjer sedim, in ob danih omejitvah, na primer ovirah med začetno in končno točko, je optimum najkrajša (minimalna) pot, ki me odpelje do najbližjih vrat mimo vseh ovir. Nisem povsem prepričan, če bi strokovnjaki znanosti menedžmenta ta primer obravnavali kot pertinenten, zagotovo pa je takšen primer voznega reda letal: letalska družba ima določeno količino letal in število osebja, ki lahko tvori posadke, ter dane prostorske in časovne okvire na različnih letališčih. Postavljena je torej naloga optimiziranja voznega reda letal, tako da je možno z minimalnimi izdatki (stroški človeške energije, ekonomski stroški, poraba časa, zasedanje prostora) doseči maksimalni dobiček. Nemudoma je razumljivo, da se v tem primeru ne moremo sklicevati na splošno ali abstraktno normalnost. Nasprotno, v vsaki situaciji obstajajo posebni problemi, za katere matematika optimizacije ponuja posebne rešitve. Vsi problemi, ki se tu porajajo, pa so problemi *vladanja*, tu gre za probleme vedenja, administracije, *menedžmenta*.

46

Normalizacija nima ničesar opraviti z optimizacijo, česar pa ne moremo reči za maksimizacijo, torej za izračun maksimalne mejne koristnosti ali maksimalnega dobička. Maksimizacija dobička je pravzaprav problem matematične optimizacije, ki ga danes na najbolj sofisticiran način rešujejo z metodo simpleksov. V luči doslej povedanega med družbo dobička in družbo normalizacije ni očitne povezave, zato pa je z družbo dobička tesno povezana družba optimizacije. Vse kaže, da gre za dve strani iste družbe, ki ji vlada enotna menedžerska logika (in ista matematika). Nas to nauči kaj novega o posebni obliki biopolitike v sodobnih družbah? Morda nas lahko, če se ne posvečamo podrobnostim, ampak zgodovinski vrzeli, ki nas loči od Foucaultove normalizirane družbe.

To vrzel oziroma prag lahko opišemo na več načinov – sam se bom posvetil dvema.

- 1) Povprečni človek poseblja normalizirano družbo, ne pa tudi optimizirane. Povprečneža moramo razumeti kot kompozitni profil, poseben *tip*, ki ga dobimo z naborom vseh povprečnih (ali »normalnih«) lastnosti človeških bitij, živečih v določeni družbi, a tudi kot merilo *odklonov*, ki jih najdemo na robovih normalizirane družbe. Kriminalci, perverzneži in duševno bolni so le najbolj znane vrste »nenormalnosti«, ki po eni strani ogrožajo, po drugi pa uveljavljajo normalnost. Z drugimi besedami, družba normalizacije je prostor povprečnosti.
- 2) Normalizirano družbo naseljujejo človeška bitja, ki so »podvržena« normalnosti, česar pa ne moremo reči za optimizirano družbo. »Podvrženost« je proces *individualizacije* človeških bitij, ki jo usmerjajo specifični disciplinarni in regulativni postopki, a tudi proces množične homogenizacije, iz katere izstopa kvaziherojska izjema nenormalnosti. Kriminalci, perverzneži in duševno bolni so torej po eni strani motnja v mašineriji podvrženosti, po drugi pa neovrgljivi dokaz, da podvrženost zares obstaja ter da stremi k zatrtju ne povsem obvladljive svobode človeškega bitja.

Iz tega sledi, da se normalizirana družba vrti okoli definicije povprečnih ali normalnih človeških tipov, posledično pa na obrobje potiska odklonske, nenormalne tipe. Vse, tako povprečne kot odklonske človeške tipe tvorijo teoretični vzorci integracije lastnosti in vedenj, ki jih predpisujejo disciplinarne in regulativne tehnike vladanja. Oblast svoje represivne učinke razvije tako, da normativnim tehnikam zakona doda normalizacijsko delovanje disciplin (tela) in regulacij (populacije). Zakonska norma se podvoji in zrcali v družbeni normalnosti, ki se iz statistične in opisne količine spremeni v politično-performativni (ideološki) kazalec. Serija teoretičnih znanj, kot je prepričljivo pokazal Foucault, normalizacijskemu delovanju oblasti priskrbi utemeljitev v resnici.

Takšen opis modernih družb po mojem mnenju ni napačen, je pa zastarel. Drži za prejšnje zgodovinsko obdobje, za celotno 19. in večino 20. stoletja. Drži za močno nacionalistične družbe, v katerih je ključno vlogo odigral povprečni an-

tropološki profil t. i. *homo nationalis*.¹¹ Toda danes ne drži več ali pa so take vsaj smernice. Zakaj?

V prvi vrsti zato, ker je stigma nenormalnosti v naših družbah izgubila svojo moč. Slovnica subjektivnih pravic je polagoma rušila mejo med normalnim in nenormalnim. Našteli bi lahko množico primerov. Velike epistemološke, moralne in politične težave, s katerimi se naše družbe srečujejo pri ukvarjanju z najbolj skrajnimi primeri tistih, ki smo jim včasih rekli »nenormalni«, na primer »transabilni«,¹² priča o odvečnosti same kategorije nenormalnosti. Povprečni človek je izginil, z njim pa tudi odklonski. Nočem reči, da razne oblike diskriminacije in marginalizacije več ne obstajajo, ampak da je logika vladanja zamenjala svojo usmeritev, kar pomeni, da bodo slej ko prej izginile tudi preostale oblike stigem in izključevanja. Bi morali na podlagi tega sklepati, da živimo v manj zadušljivih družbah? Ali je mogoče, da se ne povsem obvladljiva svoboda človeških bitij danes laže upira primežu oblasti? Ni nujno, da je temu res tako. Morda se oblast poigrava z našo svobodo ter jo kot znak svoje premoči razobeša nam v posmeh.

Razblinjenje podobe povprečnega človeka, ki jo moramo razumeti kot središčno točko neskončnega približevanja ali normalizacije posameznikov, torej ni ukinilo ali omililo primeža biooblasti na naša vedenja ali obnašanja. Oblast danes ne deluje več na posameznike ali osebe, ampak prav na vedenja, ki jih moramo razumeti kot izolirane, segmentirane in fragmentirane zmogljivosti. Oblast je torej le zamenjala svoje merilo. Iz molarne dimenzije se je prestavila v molekularno, iz slovnice subjektov je prešla na slovnico dejanj in izbor. Ta premik ustreza prehodu od biopolitičnega režima, ki je temeljil na logiki norme, k etopolitičnemu režimu, ki temelji na logiki optimuma oziroma učinkovitosti. Osnovno nasprotje v tej situaciji ne poteka več med normalnimi in odklonskimi tipi, temveč med učinkovitimi in neučinkovitimi vedenji. Slednjim lahko še vedno pravimo »odklonska«, a se pri tem dejansko ne moremo več sklicevati na normalnost. Današnji imperativ je imperativ operativnosti: oblast mora biti operativna, ne pa normativna ali normalizacijska. Oblast postane bolj operativna s tem, da naša vedenja napravi čim bolj operativna in učinkovita, ne da bi jih pri tem omejevala

48

¹¹ Cf. Étienne Balibar, *Mi, državljani Evrope. Meje, država ljudstvo*, prev. Katarina Rotar, Sophia, Ljubljana 2007, str. 42–49.

¹² Cf. Davide Tarizzo, »Corpi in frammenti. Sul concetto di vita umana autonoma«, v: Aldo Trucchio (ur.), *Anatomia del corpo, anatomia dell'anima*, Quodlibet, Macerata 2008, str. 245–268.

s splošno podobo povprečnega človeka. V skladu s tem se spremeni tudi funkcija vednosti – ta praks oblasti več ne utemeljuje v resnici, temveč vzdržuje njihove operative instrumente za merjenje učinkovitosti – in za optimizacijo – vedenj.

Vse to na prvi pogled morda deluje abstraktno, zato si oglejmo nekaj zgodovinskih dokazov. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je ameriška psihiatrična skupnost kar naprej doživljala hude pretrese. Enega takšnih je prinesla objava članka Davida Rosenhana, »Being Sane in Insane Places«, v katerem opisuje danes slaven eksperiment.¹³ Skupaj s sedmimi prostovoljci se je Rosenhan pretvarjal, da je duševno bolan in obiskal dvanajst bolnišnic. Pritoževali so se nad simptomi psihičnega neugodja, med drugim tudi, da slišijo glasove, ki prišepetujejo besede »prazno«, »jalovo« in »votlo«. Po hospitalizaciji si niso ničesar več izmišljevali, ampak zdravnikom poročali o svojih običajnih življenjih. Posledica tega je bila, da so jih diagnosticirali kot »shizofrene« in odpustili po nekaj tednih, ko so se zdravniki prepričali o remisiji simptomov. Psihiatrična skupnost se je burno odzvala na Rosenhanov izziv ter ga nemudoma povabila, naj eksperiment ponovi, kar je Rosenhan sprejel. Tokrat so psihiatri odkrili več »pseudopacientov«, čeprav Rosenhan v resnici ni poslal nikogar. Odmev zmagoslavnega eksperimenta je bil velikanski. Rosenhan je iz njega povlekel naslednje sklepe:

- 1) Kadarkoli se presek med tem, kar je znano, in tem, kar bi moralo biti znano, približuje prazni mreži, poskušamo »vednost« iznajti in predvidevamo, da razumemo več, kot pa dejansko razumemo. Zdi se, da preprosto ne zmoremo priznati, da ne vemo. [...] Že dolgo je znano, da diagnoze pogosto niso niti koristne niti zanesljive, vendar jih kljub temu še naprej uporabljamo. Zdaj vemo, da ne moremo razlikovati duševne bolezni in zdravja.¹⁴
- 2) Psihiatrična oznaka proizvaja svojo lastno realnost in z njo svoje lastne učinke. Ko se izoblikuje vtis, da je bolnik shizofrenik, nastane pričakovanje, da bo shizofrenik tudi v prihodnje. Ko preteče dovolj dolgo obdobje, v katerem bolnik ni napravil nič bizarnega, se meni, da je v remisiji in je goden za odpust. Toda oznaka ostane, skupaj z nepotrjenim predvidevanjem, da se bo znova vedel kot shizofrenik, tudi po odpustu. Take oznake, ki jih posredujejo strokovnjaki za duševno

¹³ David L. Rosenhan, »Zdravi v bolnem okolju«, prev. Miran Možina, *Časopis za kritiko znanosti*, 19 (138-139/1991), str. 115-136. (Izvirnik: »On Being Sane in Insane Places«, *Science* 179 (4070/1973), str. 250-258.)

¹⁴ *Ibid.*, str. 132-133. (Prevod prilagojen.)

zdravje, zelo vplivajo tako na bolnika kot tudi na njegove sorodnike in prijatelje [...] Sčasoma bolnik diagnozo z vsemi preostalimi pomeni in pričakovanji sprejme ter se prične v skladu s tem tudi vesti.¹⁵

- 3) Ne glede na to koliko smo lahko osebno prepričani, da lahko ločimo normalno od nenormalnega, očitnih dokazov za to ni. [...] Torej razlikovanje normalnosti in nenormalnosti ni tako natančno, kot ljudje verjamejo. Postaviti vprašanje normalnosti in nenormalnosti ne pomeni postaviti pod vprašanje dejstva, da so nekatera vedenja odklonska in čudna. Umor je odklonsko vedenje, prav tako halucinacije. [...] Obstaja psihično trpljenje. Toda normalnost in nenormalnost, duševno zdravje in duševna bolezen ter diagnoze, ki izhajajo iz njih, so morda manj pomembne, kot mnogi verjamejo.¹⁶

Rosenhan je torej predlagal, da opustimo kategorije normalnosti in nenormalnosti ter pojem odklonskih tipov, zato da bi psihiatrični diskurz omejili na vedenja: »ko so izvori in sprožilci znani in dostopni, je pogovor omejen na samo vedenje [...] Ko pa ostajajo dražljaji oz. sprožilci halucinacij neznani, to poimenujemo norost ali shizofrenija.«¹⁷

Iz Rosenhanovih, pa tudi drugih raziskav, se je ameriška psihiatrična skupnost naučila, da mora opustiti »teoretične definicije« duševno bolne, nenormalne osebe ali odklonskega tipa, naj bo shizofreničen, paranoičen, melanholičen itn. Svojo pozornost je preusmerila k »operativnim definicijam« duševnih motenj. V tem duhu je nastal in bil pod uredništvom Roberta Spitzerja leta 1980 izdan priročnik DSM-III, ki se je, tako kot njegove nadaljnje izdaje, osredotočal na operativne, ne več teoretične definicije.

- 50 Če želimo razumeti razliko med teoretično in operativno definicijo, moramo pomisliti na pojem teže. Težo lahko *teoretično* definiramo kot gravitacijsko silo, ki deluje na telo, lahko pa jo definiramo *operativno* kot merilo na tehtnici, na katero telo položimo. Nič se ne spremeni, če telesno težo zamenjamo s človeško inteligenco. *Teoretično* jo lahko definiramo kot dano množico človeških spretnosti, lahko pa jo definiramo tudi *operativno*, kot kvocient, ki ga pokaže test.

¹⁵ *Ibid.*, str. 124.

¹⁶ *Ibid.*, str. 115.

¹⁷ *Ibid.*, str. 125.

Prednost operativne definicije je jasna: zanjo ne potrebujemo nikakršne teorije o naravi teže ali inteligence.

Vrnimo se k duševnim motnjam. Če namesto teoretičnih uporabljamo operativne definicije, se izognemo razpravam o njihovi naravi in razvijanju abstraktnih teoretičnih modelov normalnosti in nenormalnosti. Namesto na odklonske tipe, se osredotočimo na posamezno odklonsko ali neprimerno vedenje. Še bolje pa je, če se osredotočimo na tiste vrste vedenjskih vzorcev, ki oslabijo zmogljivost človeške živali. Vse to lahko storimo, ne da bi pri tem osebo pred nami označili kot duševno bolno. Poleg tega psihiatrom ni treba več razpravljati o teorijah, ki bi lahko boljše pojasnile naravo duševnih bolezni.

Posledica tega je, da stare patološke kategorije, na primer »nevrotično-obsesivni subjekt«, zamenjamo z novimi, na primer »obsesivno-kompulzivna motnja«. S tem je omogočen nov pristop v terapiji, ki več ne stremi h klasifikaciji subjektov, temveč h klasifikaciji vedenj, meri pa na njihovo natančno določeno, kirurško odstranitev. Epistemološko logiko, ki utemeljuje operativne definicije v sodobni psihiatriji, lahko podrobno opazujemo na emblematičnem primeru fobij. Ta logika je blizu tudi navidez nepovezani logiki operacijskih raziskav oziroma znatnosti menedžmenta. Fobično motnjo brez težav definiramo na operativen način: o fobiji govorimo le takrat, kadar se ob prisotnosti določenih dražljajev iz okolja pojavijo določene vedenjske reakcije. Terapija, ki deluje na podlagi takšne diagnoze, si prizadeva za odstranitev te »duševne bolezni«, ki ni več razumljena kot »simptom« bolezni, ki zadeva osebo ali posameznika v celoti. Takšna terapija si s pomočjo zdravil ali kognitivno-vedenjskih vaj prizadeva za vedenjsko optimizacijo. Spomnimo se na našo optimalno pot do najbližjih vrat in si predstavljamo, da sredi sobe leze pajek. Če trpim za arahnofobijo, ne morem izbrati optimalne poti med točko, na kateri se nahajam, in vrati, kar pomeni, moja vedenjska zmogljivost ni optimizirana. Če pa mi uspe odstraniti arahnofobično motnjo, lahko svojo pot spet optimiziram.

Če bi nadaljevali z opisovanjem primerov, bi ugotovili, da operativni pristop k človeškemu bitju ne pomeni omejevanja njegove »svobode«. Nasprotno, stremi k širjenju in večji prožnosti naših vedenjskih izbir. To dokazuje Viagra, zdravilo, ki zdravi impotenco oziroma psihofizične erekcijske disfunkcije, a po njem posegajo tudi ljudje, ki teh disfunkcij nimajo, temveč želijo le izboljšati svoje spolno vedenje. Oba primera delujeta v skladu z isto logiko, namreč logiko optimizaci-

je, ki ne pozna meje med normalnim in nenormalnim, ampak po neprekinjeni površini razporeja stopnje intenzivnosti vedenjske zmogljivosti. Je normalno jemati Viagra, če ne trpimo za erekcijsko disfunkcijo? Z vidika optimizacije to vprašanje ni več pomembno. Ne nahajamo se več v režimu normalnosti in povprečnosti, ampak v režimu optimalnosti in neomejenosti.

Še zadnji primer, ali morda kar protiprimer: depresija. V novem epistemološkem okviru depresijo dojemajo kot neodvisno vedenjsko motnjo, čeprav jo pogosto povezujejo z drugimi duševnimi boleznimi. Ker jo lahko klasificiramo kot posebno vedenjsko motnjo, ki jo določajo vedno iste vedenjske konstante, lahko depresivno motnjo vedno zdravimo na enak način, najraje z zdravili, ki jo odstranijo ali poskušajo odstraniti, ne da bi pri tem vplivali na spremljevalne dejavnike trpljenja. Kako naj si torej razložimo dejstvo, da depresija danes pogosto nastopa kot glavni sovražnik človeštva, celo do te mere, da jo je Svetovna zdravstvena organizacija označila za pandemijo stoletja? Glede na vse, o čemer smo govorili do sedaj, razlogov za to ni težko razumeti. V dobi etopolitike in optimizirane družbe ima depresija posebno mesto med duševnimi motnjami. Kot razpoloženska motnja, običajno povezana z oslabeledostjo, psihomotorično upočasnjenostjo, nespečnostjo, pomanjkanjem pozornosti itn., je depresivna motnja simbol upadanja operativnih in vedenjskih zmognosti človeškega bitja, ki ga poskuša preprečiti ali ozdraviti logika optimizacije. Zato v režimu optimalnosti depresija postane arhetipska duševna bolezen. Po eni strani depresija in oslabeitev življenjskih zmognost, ki jo povzroča, metonimično predstavljata površino, v katero posega zdravstvena logika, navdihnjena z načelom operativnosti. Po drugi strani pa je depresija zgolj halucinacija prav tiste zdravstvene logike, ki je od začetka do konca zasnovana kot odgovor na upad operativnih zmognosti človeške živali.

52

Na podlagi doslej zapsanega lahko pridemo do nekaj zaključnih sklepov.

- 1) Družba normalizacije ter disciplinarni in regulativni aparati biooblasti so stremeli k nadzorovanju »svobode« človeškega subjekta, etopolitični aparati biooblasti v družbi optimizacije pa poskušajo doseči neomejen porast »svobode« človeške živali oziroma čim večjo širitev vedenjskih izbir in možnosti. S tem logiko družbene optimizacije uskladi z logiko ekonomske maksimizacije dobička, utemeljeno na pomnožitvi izbir in neomejenem opolnomočenju naše zmognosti. Družba optimizacije je torej inherentno kapitalistična družba.

- 2) V disciplinarnih in reguliranih družbah se je oblast ravnala po dveh simetričnih načelih pravne normativnosti in biopolitične normalnosti, v etopolitični družbi pa oblast privzema novo konfiguracijo in daje prednost načelu operativnosti. Etopolitična optimizacija si za cilj postavi maksimalno učinkovitost in je tudi sama učinkovit način nenehnega izboljševanja učinkovitosti družbene mašinerije. S tega vidika sodobne oblasti ne moremo več dešifrirati izhajajoč iz normativnosti in normalnosti (oziroma iz samovoljne oblasti in moči odločanja). Dandanes je ključ do razumevanja oblasti kategorija operativnosti.

- 3) V družbi normalizacije je biooblast proizvajala »podvrženost« človeških posameznikov, v družbi optimizacije pa proizvaja »depersonalizacijo« človeških vedenj, ki so ločeni od subjektivnih središč odgovornosti ter s tem segmentirani in izmerjeni glede na njihovo operativnost, kar jih opolnmoči in naredi bolj prožne. Prehod od »podvrženosti« do depersonalizacije spremlja drastično skrčenje virov, potrebnih za subjektivacijo, ki bi kljubovala desubjektivaciji, kot jo izvaja etopolitično vladanje. Posledica tega so paradokсне oblike, ki jih privzema upor. Ena on takšnih je brezdelje (*inoperosità*) – tema, ki je blizu nekaterim mislecem, ki so blizu Foucaultu. Tudi mikavnost tveganega, temačnega, škodljivega, ki Foucaultu osebno ni bila tuja, bi lahko razumeli kot obliko upora svobodi, ki jo danes dojemamo kot omejujočo zaradi njenih razdiralnih učinkov na subjektivnost.

Na koncu se moramo vprašati, ali niso zadnje raziskave, ki se jih je lotil Foucault, pravzaprav oblika upora sodobni etopolitični varianti biopolitike. Res je, da Foucault ni izrecno analiziral prehoda od družbe normalizacije v družbo optimizacije, zato pa lahko rečemo, da nenadna preusmeritev pozornosti k antičnim tehnikam produkcije sebstva in konstrukcije subjekta v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja kaže na obujeno urgentnost, ki jo je vzbudilo novo, čeprav nejasno zavedanje. Njegove zadnje raziskave se s tega vidika kažejo kot pionirski filozofski eksperimenti, h katerim se bomo morali prej ali slej vrniti.

Prevedel Rok Benčin